

СТОПАНСКА КОМОРА НА МАКЕДОНИЈА

**За посилна македонска економија
во постковид 19 периодот**

Македонската економија во тековниот период и во постковид 19 периодот

Фото: <https://creativemarket.com>

На почетокот на пандемијата беше време кога државата требаше да и' помогне на економијата да преживее. Сега е време кога треба да си помогнеме сите заедно. И, на крајот ќе дојде време кога економијата ќе и' помогне на државата. Но, секоја криза е шанса!

Вовед

На иницијатива на Бранко Азески, претседател на Стопанската комора на Македонија, и на Зоран Јовановски, советник за економски прашања на УО на Комората, на крајот на октомври 2020 година од Комората се испратени 45 електронски пораки со молба за одговор на следните две прашања:

- **Каква е вашата оцена за тековната ситуација во македонската економија и кои се клучните ризици што ги идентификувате за постојниот и за наредниот период?**
- **Што мислите: кои се најсоодветните правци на дејствување во дадена ситуација? Кои чекори и мерки треба да се преземат?**

Имајќи ја предвид сериозноста на тековните, но и на идните услови за работење на македонската економија, сметавме дека е потребна консултација со еминентни претставници на Стопанската комора на Македонија, сопственици на бизниси, со врвни менаџери, еминентни експерти и со јавни личности.

Во Комората пристигнаа 26 одговори од членови на Собранието, на Управниот одбор и на Генералниот економски сенат на Комората; од претседатели на здруженија во рамки на Комората; од претседателот и од членови на Советот на странски инвеститори при Комората; од генерални директори на банки, од групата големи банки во земјата; од членови на МАНУ итн. Ова е првпат во вакви услови да консултираме толкава група еминентни имиња. Се благодариме за темелните одговори, со кои покажаа достојна почит спрема Комората како институција.

Кога ги добивме одговорите, согледувајќи колку се тие конкретни и прецизни, ни стана јасно дека, во основа, треба изворно да се презентираат, со одредени дополнувања. Во овој материјал ги презентираме добиените одговори на двете поставени прашања. Ние се согласуваме со изнесените ставови.

Потоа, материјалот беше разгледан на седница на потпретседателите на Стопанската комора на Македонија, во проширен состав. Во него се вградени и нивните сугестии. Материјалот е едногласно поддржан од потпретседателите на Комората: Живко Мукаетов, Илија Гечев, Кочо Анѓушев, Глигор Бишев, Антонио Аргир, Јелисавета Георгиева-Јовевска, членот на Собранието на Комората Павле Гацов, и Андреја Јосифовски.

Материјалот е разгледан и поддржан од Управниот одбор на Комората, па во оваа верзија на материјалот се вградени и ставовите на неговите членови. Материјалот е поддржан од сите членови на Управниот одбор: Ангелка Пеева-Лауренчиќ, Антоније Мариноски, Борче Илиоски, Герасим Кујунџиев, Анита Блажевска, Драгана Чифлиганец, Иле Николов, Ирена Јакимоска, Мартин Велковски, Александар Гечев, Анатоли Кутревски, Виктор Мизо, Глигор Цветанов, Зоран Мартиновски, Зоран Милковски, Никола Дербанов, Никола Љушев, Олег Телној, Петар Спасески, Ирена Кикеркова, Сашко Самарџиоски, Соња Бибановска и Тодор Анѓушев.

Овој материјал ќе биде разгледан и од Собранието на Комората, со што ќе се заокружи процесот. На тој начин, уште од самиот почеток на 2021 година, Комората ќе има јасни програмски определби и прецизно утврдени активности за сите свои органи, тела и служби.

Оцена за тековната состојба и очекувања за периодот што следува

Темелни констатации

ДОЛГОГОДИШНИ СТРУКТУРНИ СЛАБОСТИ НА МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА

- Постојат структурни слабости кои ја следат нашата економија од почетокот на транзицијата, а кои во време на кризи особено доаѓаат до израз. Такви се:
  - о Постојаниот тренд на деиндустријализација на нашата економија, постојаното напуштање на индустриските капацитети и ориентирањето кон услугите.
  - о Влошувањето на структурата на факторите на создавање БДП (раст во основа базиран врз придонесот на работната сила, а релативно мал придонес на продуктивноста на трудот, односно остварен технолошки напредок).
  - о Неуспехот во креирањето одржлив модел за економски раст и развој (при немање визија и стратегија често се менува парадигмата на економскиот развој). Недостига постојаност во економските политики. Не може постојано да се започнува од почеток. Континуитетот мора да претставува основна парадигма.
  - о Асиметричната состојба на пазарот на трудот – од една страна, доминирана со несоодветни профили на работна сила, кои креираат невработеност на профили со дипломи, а, од друга страна, со недостиг на техничките и на стручните профили, кои ги бара пазарот на трудот.
  - о Глобалниот тренд на влошување на социјалната структура на општеството е присутен и во нашата земја, но со популистички мерки тој не може да се реши на долгорочно одржлив начин.

- о Неподготвеноста на политичките елити (владите) да се „жртвуваат“ со коренити економски и структурни реформи на краток рок за да придобијат на долг рок.
- о Екстремно слабите институции без соодветна поддршка и мотивација на приватната иницијатива и на приватниот сектор.
- о Приватниот сектор и компаниите треба да се ориентираат кон преземање иницијативи, нови зафати, проекти, како и кон преземање ризик, а не да чека што ќе даде државата! Малку претеравме со доминантната социјална димензија на економските мерки, кои, повторно поради слабите институции, не се покажаа доволно продуктивни во однос на тоа колку н чинеа! Ковид-популизам не е решение за постојната економска криза. Преку поттикнување на инвестициската потрошувачка, државата треба да отвори циклус на економско заздравување, а не на купување привиден социјален мир.
- о Отсуството на напредок во креирањето јавна свест за местото, улогата и за придонесот на бизнисот, односно на економијата во општеството. Остварувањето профит и развојот на бизнис-секторот се движечка економска сила.

• **Конкретно, во дадениов момент, состојбата во која се наоѓа македонската економија е тешка, но не е драматична како што се стравуваше во почетната фаза од пандемијата.** Предвидувањата тогаш беа положи од што се во моментот. Тоа е индикатор на тешкотијата да се предвидуваат економските случувања при изразено висока неизвесност во економијата, но покажува и дека не се сите сектори на економијата подеднакво погодени од пандемијата.

• Понатаму, превладува оцената дека **кризата нема да заврши бргу и дека ќе потрае.** Ова значи дека таа нема да заврши во истиот момент кога ќе заврши здравствената криза, туку дека ќе има извесен период на економско заздравување. Затоа е важно мерките на државата да не бидат краткорочно насочени исклучиво кон преживување на кризата, туку треба да содржат и елементи на произведување подолгорочни ефекти за одржување на економската активност на приватниот сектор.

• **Се стравува дека набргу ликвидноста на компаниите ќе биде на удар.** Последните расположливи податоци на Народна банка покажуваат дека вкупните депозити на корпоративниот сектор во септември 2020 година се повисоки за 1,1% во споредба со претходниот месец, како последица на растот на сите видови депозити, со исклучок на краткорочните депозити во странска валута. Растот на вкупните депозити на корпоративниот сектор е многу повисок кога ќе се спореди на годишна основа (септември 2020 / септември 2019) и изнесува 8%. Сепак, и покрај генералниот раст на депозитите на претпријатијата, некои од мислењата што пристигнаа во Комората укажуваат дека кај делови од економијата постои стравување од скорешно нарушување на ликвидноста. Тоа е уште еден индикатор за нерамномерниот удар на пандемијата врз одредени сектори на економијата.

• **Компаниите имаат проблем со наплата од субјекти од јавниот сектор.** Стопанството е погодено од овие неплатени обврски бидејќи ја носи со себе тежината на кризата во која се наоѓа државата. Не само што фирмите не можат да си ги наплатат средствата туку влегуваат во голема дупка, со оглед на тоа што го плаќаат данокот на државата, иако немаат наплатено фактури. Потоа, државата, имајќи проблем да ги собере сите средства, спас повторно бара во стопанството, каде што врши дополнителен притисок.

• **Генерално, инвестициската активност на компаниите не запре и во услови на пандемија.** Во однос на инвестициската активност, индикативните категории за инвестиции, презентирани од Народна банка, укажуваат дека во вториот квартал на 2020 година е регистриран пад на увозот на средства за работа, пад на извршените градежни работи и на домашното производство на капитални производи, како и пад на државните капитални инвестиции и на директните инвестиции. Но, и покрај тоа што инвестициската активност е намалена во однос на истиот период од минатата година, компаниите не ја запреа целосно. Така, според Законот за финансиска поддршка на инвестициите, Владата во 2020 година склучи 38 договори со нови компании и 10 анекси на постојни договори од претходните години, што покажува дека само по таа линија 48 компании се во тековен инвестициски циклус во вкупна вредност од 53,4 милиони евра. Дополнително, зголемена е и стапката на раст на долгорочните кредити на претпријатијата.

Ризици

• **Можен неповолен тек на настаните.** Постојната економска криза има и свое непосакувано, неповолно можно сценарио. Во тој случај, последиците за определени индустриски гранки ќе бидат сериозни. С повеќе компании ќе го намалуваат производството и ќе се затвораат. Со тоа ќе се зголеми невработеноста, ќе се намалат приливите на буџетот, ќе се зголемува сиромаштијата и ќе се намали можноста за помош од државата таму каде што е потребно. Први на удар ќе бидат малите компании, потоа производствените компании кои произведуваат артикли што не се неопходни (конфекции и сл.), потоа туристичките и угостителските компании, па градежните компании, трговците на мало и компаниите што се занимаваат со издавање сопствен недвижен имот (молони и сл.). На крај и поголемите компании.

• **Еден од клучните нотирани ризици е поврзан со сигурноста во снабдување со енергија и со други основни продукти.** Во овие услови навистина е тешко да се одржува синцирот на снабдување, во кој се вклучени набавките, транспортот, администрацијата, прекуграничните предизвици итн. За нормално функционирање на економијата особено е важно да се обезбеди снабдувањето со нафта и со нафтени деривати. Затоа, врвен приоритет е зачувувањето на проодноста на транспортните коридори, особено со Грција, од каде што доаѓаат 75% од вкупно увезените количини. Можните негативни последици од затворањето на транспортните коридори би биле катастрофални. Во таа насока, Комората, во соработка со надлежните институции, ќе преземе оперативни чекори за редовно следење на проодноста на транспортните коридори со соседните земји. Дополнително, во енергетскиот сектор е неможно сите вработени да работат од дома и затоа секој здравствен инцидент го успорува процесот, а здрави и квалификувани работници е сè потешко да се најдат.

• **Ризици за финансискиот систем.** Ударот на пандемијата врз ликвидноста на компаниите и врз населението неповолно ќе се одрази врз нивната способност да ги сервисираат навреме и во целост доспеаните обврски спрема банките. Иако банкарскиот систем во земјата е добро капитализиран и отпорен, евентуалното натамошно продлабочување и значително пролонгирање на економската криза може да ги влоши карактеристиките на неговото работење.

Анкета на Eurochambers

• **Очекувањата на европските фирми се прилично песимистички во однос на 2021 година.** Во однос на очекувањата за екстерната побарувачка на македонски стоки, како своевидна индикација може да послужат наодите на 28. редовна годишна економска анкета на Eurochambers. Се работи за анкета што вклучи 58.345 претприемачи од 29 земји од Европа, не само од ЕУ. Анкетата се фокусира на очекувањата на испитаниците за 2021 година во поглед на 6 економски индикатори. Наодите се следниве:

- о за испитаниците најголеми предизвици во 2021 година ќе бидат недостигот од квалитетна работна сила, зголемените трошоци за работна сила кои произлегуваат од тоа, како и отплатата на долговите;
  - о испитаниците очекуваат приходите од продажбата на домашен пазар во 2021 година да бидат пониски од тие во 2020 година;
  - о испитаниците очекуваат приходите од извозот во 2021 година да бидат пониски од тие во 2020 година;
  - о испитаниците очекуваат вработеноста во 2021 година да биде пониска од таа во 2020 година;
  - о испитаниците очекуваат инвестициите во 2021 година да бидат пониски од тие во 2020 година;
  - о севкупно, анкетираниите претприемачи имаат намалена доверба во однос на бизнис-случувањата во 2021 година.
- Набљудувано во целина, европските бизниси очекуваат дека ќе се соочат со многу тешка економска ситуација во 2021 година. Сепак, постојат одредени разлики во погледите меѓу одделните земји.
- о Ако ги разгледаме првите 13 земји во кои нашата земја имала најголем извоз во текот на периодот јануари-септември 2020 година и ако од нив ги исклучиме Косово, Обединетото Кралство и Кина, бидејќи не се вклучени во анкетата, тогаш преостанатите десет земји што учествуваат во анкетата имаат збирно учество од 71,1 % во вкупниот извоз на земјава.

- о Во шест од тие десет земји (Германија, Грција, Унгарија, Белгија, Холандија и Хрватска) анкетираниите претприемачи се изјасниле негативно во однос на нивната доверба за бизнис-случувањата во 2021 година. Овие шест земји имаат заедно учество од 58,1 % во вкупниот извоз на земјава.
- о Анкетираниите претприемачи од другите четири земји (Бугарија, Италија, Романија и Србија) се оптимисти и имаат поголема верба во однос на 2021 година. Тие имаат збирно учество од 13 % во вкупниот извоз на земјава.
- о Како што може да се заклучи, фирмите во земјите на чии пазари завршува повеќе од половина од нашиот извоз се претпазливи и имаат песимистичен став за наредната година.

Иако очекувањата на европските компании за 2021 година се песимистични, што може неповолно да влијае врз екстерната побарувачка на македонски производи, изгледите за македонската економија во 2021 година оставаат простор за умерен оптимизам. Во графиконот се прикажани проекциите на разновидни институции за реалниот раст на македонската економија во 2021 година.

Насоки на дејствување и идни чекори

Ситуацијата со COVID 19

• **Бизнис-заедницата треба безусловно да биде вклучена околу решенијата што се носат во однос на здравствената криза.** Исплашени од случувањата со здравствената криза и од огромната неизвесност што ја носи таа, бизнисмените се соочуваат со исклучително тешка ситуација, во која не можат да ги планираат своите идни чекори. Оттука, во периодот што доаѓа примарен приоритет е државните органи конкретно да се произнесат околу предвидливоста на здравствената криза и на активностите што планира да ги преземе државата, со цел здравствената криза да не произведе длабока економска криза со големи последици. Во овој контекст, покрај редовната комуникација на надлежните државни органи со јавноста во однос на здравствената криза, на предвидувањата и на активностите поврзани со неа, за македонската економија е неопходно приватниот сектор да биде во можност да укаже на економските последици од разновидните решенија за надминување на здравствената криза.

• **Во време на рецесија, особено од овој тип, според принципот ЗИ (три И), приоритет би требало да имаат инвестициите, извозот и институциите.** Преку инвестициите, било домашни било странски, се раздвижува 'рѓосаниот запченик на економијата, особено во иновативни проекти и решенија. Привлекување странски инвестиции во време на глобална пандемија е речиси невозможно, па затоа решението е поттикнување на домашните, а особено на јавните капитални и продуктивни инвестиции. Секторите енергетика (хидроелектраните „Чебрен“ и „Галиште“), екологија (гасоводната мрежа, менаџирањето со отпад...), здравство (централната клиника), образование (средното стручно, техничките факултети и интердисциплинарните студиски програми) се Ахилова пета за нашата економија. За овие и слични проекти треба да важи т.н. златно правило (Golden Rule) во фискалните политики – да нема ограничување на јавно задолжување за ваков тип проекти и инвестиции. Е, ама тоа бара јаки институции. Затоа секогаш тука е клучот. Институциите се суштински, особено во време кога пазарот

сам по себе е немоќен. А во време на кризи тоа е типична ситуација.

• **Континуирана и ефикасна примена на законите што се однесуваат на поддршка на инвестициската активност на компаниите.** И во услови на пандемија приватниот сектор продолжи со инвестициската активност. Притоа, за компаниите што инвестираат важен елемент во финансиската конструкција на инвестициите е поддршката од државата. Во тој контекст, треба да се обезбеди редовна примена и соодветен проток на информации околу Законот за финансиска поддршка на инвестициите и околу Законот за стратешки инвестиции. Потребно е континуирано и на транспарентен начин да се следи степенот на искористеност на буџетските средства за оваа намена заради нивно евентуално навремено зголемување.

• **Важно е да се направат извесни олеснувања во сферата на даноците и на царините.** Треба да се адресира прашањето за висината на царинските стапки, како и прашањето за стапките на ДДВ при увоз (на пример, при увоз на енергетска опрема наменета за изградба на енергетски објекти од обновливи извори). Олеснувањето во овој сегмент сигурно ќе има позитивен ефект.

• **Да се преземат сите активности за максимизирање на реализацијата на капиталните инвестиции во земјава, со максимално вклучување на домашни компании** (компаниии регистрирани во Република Северна Македонија). Треба да се форсираат јавните инфраструктурни трошења, кои ќе имаат ефект врз државата: патот Кичево – Охрид, патот Росоман – Прилеп, гасната инфраструктура и слично. Никому во државава не му е јасно зошто не се градат патиштата за кои има проекти, отпочнати се и за кои има кредити на располагање.

• **Чекори за одложување на отплатата на обврските спрема банките.** Мерките за одложување на отплатата на обврските на компаниите и на населението спрема банките, кои заеднички беа преземени и овозможени од банките, од Централната банка и од Владата, дадоа свој резултат кај првиот бран на оваа криза, периодот март-септември. Со оглед на тоа дека кризата продолжува, потребно е повторно разгледување на можноста за исти или за слични мерки, со цел да се продолжи поддршката за реалниот сектор и за домаќинствата, притоа задржувајќи ја стабилноста на банките и нивната способност да продолжат со кредитна активност и натаму.

- **Потребно е бизнис-заедницата да ги засили активностите за општествена одговорност, а дел од нив можат да се реализираат и во соработка со државата.** Да се формира фонд за COVID 19 за средства што ќе се донираат во здравството за тоа што е најпотребно – за да се набават тестови и с тоа што е потребно – но тоа да биде организирано преку Комората. Сега секоја фирма донира посебно, но со добра организација преку Комората тоа би можело да поттикне многу повеќе донации. Секој во својот регион, преку донациите што ќе се соберат, да приспособи на потребите – да се направат модулари болници и да се прошират болничките капацитети надвор од Скопје, низ целата територија на државата. Во овој момент треба стопанството да помогне во менаџирањето на оваа криза бидејќи здравствените работници ги немаат тие организациски способности и се насочени кон пациентите, што, секако, е приоритет. Во периодот кога работите ќе почнат да се враќаат во нормала, во соработка со државата, можат да се реализираат и државно-компаниски акции за пошумување и за одржување на пошуменото (на пример, шума засадена од компанијата „XY“) и државно-компаниски акции за чистење на околината (област/река/планина/ населено место исчистена/о и одржувана/о од компанијата „YZ“).

Мерки за постковид 19

ПОМОШТА ЗА ЕКОНОМИЈАТА ОД ДРЖАВАТА МОРА ДА СЕ ПРОЕКТИРА И ЗА ПЕРИОДОТ ПО ИСТЕКОТ НА ПРВИОТ КВАРТАЛ ОД 2021 ГОДИНА

- **Треба да направиме разлика меѓу ефектите од COVID на национално ниво и глобалните ефекти.** Реакцијата на глобалните синџири за снабдување: поради кризата има поголема несигурност и помалку инвестиции на приватниот сектор. На пример, се купуваат помалку автомобили и логично е да биде помало производството на автомобилскиот сектор во Македонија. Македонија НЕМА што

да направи во однос на таквите глобални ефекти. Но македонската Влада може да даде поддршка за да се зачуваат работните места во автомобилскиот сектор. Во секој случај, треба да се размислува и за тоа помош од државата да добијат и компаниите што го задржаа обемот на активности и покрај пандемијата. Тоа значи дека треба да се има предвид периодот на постковид и кондицијата на компаниите што ја имаат потребната конкурентност за домашниот и за странските пазари и пред пандемијата и што имаат капацитет да бидат локомотивата на процесот на заздравување на македонската економија.

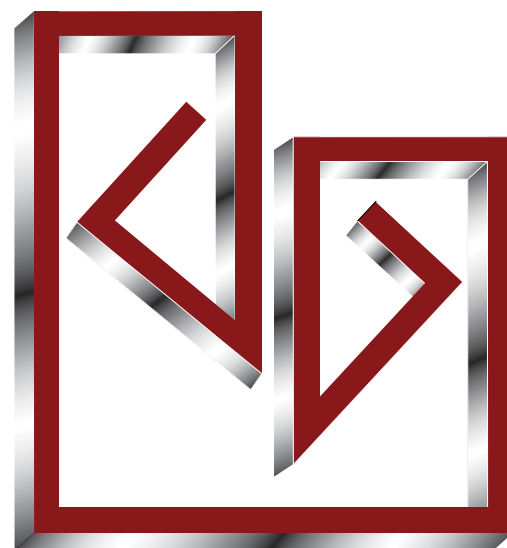
- **Креирање фонд за иновации за големите компании.** Постојниот Фонд за иновации и технолошки развој, во основа, е фокусиран на микропретпријатијата, на малите и на средните претпријатија. Но, големите компании се тие што можат, преку усвојување нови технологии, know-how, иновации и инвестиции да постигнат технолошки напредок и развој и притоа да повлечат со себе напред и дел од малите и средни компании со кои соработуваат на домашниот пазар. Оттука, потребно е да се формира Фонд за иновации за големите компании и за таа цел да се предвидат поголеми износи, соодветни за големината на компаниите за кои ќе биде наменет.

- **Зголемена употреба на јавно-приватно партнерство.** Задолжувањето на државата не може да се реализира неограничено – тоа има свој објективен лимит. Но лимитираноста, во поглед на обезбедувањето финансиски средства од странство, не смее да биде пречка за реализација на долгорочни проекти од стратешко значење за државата и за развој на македонската економија. Во вакви околности државата треба да се насочи и кон домашните извори на средства и преку јавно-приватно партнерство да обезбеди средства и да ги реализира проектите во областа на инфраструктурата, енергетиката, дистрибутивните мрежи на гас низ државата итн.

Кого претставува Стопанската комора на Македонија

Секој трет вработен во приватниот сектор е вработен кај компанија-членка на нашата комора

33,7%*

Речиси половина од нето добивката во приватниот сектор ја генерираат компаниите-членки на нашата комора

47,6%*

НАШАТА ВИЗИЈА

Коморите во секоја развиена демократија секогаш биле значаен фактор во државата. Според многумина аналитичари, местото на коморите е веднаш до најрепрезентативните државни институции - Парламентот и Владата. Бидејќи станува збор за почитувани субјекти, тие се многу одговорни чинители на економскиот развој. Коморите се природен партнер на јавниот сектор и единствено во партнерство можат да ја постигнат заедничката цел - економски просперитет.

Нашата визија е да имаме што поголем број конкурентни членки кои што ќе работат глобално. Комората работи во функција на нејзините членки со цел тие да направат поголем профит.

Половина од вкупниот приход во приватниот сектор го генерираат компаниите членки на нашата комора

50,3%*

Антони Пешев, Претседавач со Собранието на Стопанската комора на Македонија
Мобилен 070 204 525
E-адреса: pesev@unet.com.mk

д-р Јелисавета Георгиева-Јовевска, потпретседател на Стопанската комора на Македонија, Лиценциран медијатор, Лиценциран обучувач на медијатори и Лиценциран арбитер и помирувач
Мобилен: 070 234 273
E-адреса: jelisaveta@mchamber.mk

Билјана Пеева-Ѓуриќ, в.д. Извршен директор
Мобилен: 072 236 710
E-адреса: biljana@mchamber.mk

м-р Зоран Јовановски, Главен советник на Управниот одбор на Стопанската комора на Македонија за економски прашања
Мобилен: 076 482 378
E-адреса: zoran.jovanovski@mchamber.mk

д-р Елена Милевска Штрбевска, Главен советник на Управниот одбор на Стопанската комора на Македонија за правни прашања
Мобилен: 071 831 024
E-адреса: elena@mchamber.mk

м-р Анета Трајковска, Оперативен директор
Мобилен: 070 295 432
E-адреса: aneta.trajkovska@mchamber.mk

д-р Татјана Штерјова Душковска, Директор на Дирекцијата на здруженија и регионални комори
Мобилен: 070 276 023
E-адреса: tatjana@mchamber.mk

* Согласно податоците на Централен Регистар, 2019

Ликвидност на бизнис-секторот

• **Треба да се воведо ефикасен механизам за наплата на побарувањата што ги има приватниот од јавниот сектор.** Тука се мисли на механизам што би се однесувал на кој било сегмент од јавниот сектор, вклучувајќи ги и локалните власти и јавните претпријатија. Мозни се разни модалитети, како што е задолжницата, која би важела и за јавниот сектор, воведување фискален сертификат или други иновативни решенија. Навремената и целосна наплата на побарувањата од јавниот сектор ќе му овозможат на приватниот сектор олеснето и ефикасно планирање на готовинскиот тек, управување со сопствената ликвидност и планирање на инвестициската активност.

• Елемент што го олеснува изнаоѓањето долгорочно решение за проблемот на ненавременото или на нецелосното подмирување на обврските кон приватниот сектор од страна на јавниот сектор е постоењето **јавно достапен регистар на сите доспеани, а неплатени обврски од страна на јавниот сектор.** Ваквиот регистар обезбедува јавно достапна централизирана евиденција на сите доспеани неплатени обврски на буџетските корисници и на единките корисници, како и на вонбуџетските фондови, на општините и на јавните претпријатија кон приватниот сектор. На тој начин, јавноста и медиумите ќе имаат увид во големината на долгот на јавниот кон приватниот сектор и ќе сфатат зошто Законот за финансиска дисциплина не се однесува на институциите како должници. Неопходно е долгорочно одржливо решение затоа што се работи за проблем што е сериозна пречка за развојот на приватниот сектор, бидејќи му ја влошува неговата ликвидност и му ја зголемува неизвесноста во работењето.

• **Треба да се направи измена на член 218 од Законот за извршување што го кочи процесот на наплата.** Имаме ситуации и кога добиени судски пресуди немаат можност за извршување. Иако дел од општините и од државните компании имаат милионски долгови, нивните сметки не се блокирани за да се овозможи општините да го имаат минималниот износ на финансиски средства потребен за тековните работи. Оваа состојба ги става државните гиганти во прилично комотна позиција таложејќи си нови, а невраќајќи ги старите долгови. Во вакви услови бизнисот тешко опстојува, а уште потешко си ги наплаќа долговите од

државните институции и од општините. Треба да се преземат итни мерки и корекции во законската регулатива за да се подобри ликвидноста на компаниите и навреме да се извршуваат плаќањата. Истовремено, многу е важно да се истакне дека никој не му е од корист да се наруши ликвидноста на општините, напротив, но треба да престанат решенијата со кои минималниот износ на финансиски средства потребен за тековно работење на општините станува максимален износ.

Земјоделство, прехранбена индустрија, градежништво...

• **Обрнување внимание на земјоделството и на прехранбената индустрија.** Земјоделството, заедно со прехранбената индустрија, вработува 10 % од вкупно вработените кај правните лица, а во вкупниот БДП учествува со 18 % , од кое само земјоделството и рибарството со 12 % , а прехранбената индустрија со 6 %. Со производство и со преработка на храна во Македонија се занимаваат 7 100 правни лица и повеќе од десет илјади индивидуални земјоделски производители. Прехранбената индустрија и во сложени услови продолжува да инвестира и да отвора нови извозни пазари, што ќе биде особено важно во наредниот период. Оттука, овој важен економски сектор треба да биде поддржан на секаков можен начин.

o Воведување ефикасен механизам, што ќе резултира со **ОКРУПНУВАЊЕ** на одделните земјоделски површини што се обработуваат. Тоа ќе овозможи економска оправданост на зголемено користење земјоделска механизација и зголемување на продуктивноста на производството.

o Воведување систем што ќе овозможи соодветна **МЕЛИОРАЦИЈА** на земјоделските површини. Соодветното наводнување на земјоделските површини, заштитата од поплави и другите мелиоративни мерки ќе овозможат подобрување на својствата на почвата и зголемување на родот по единица обработлива земјоделска површина.

o Преиспитување и **МЕНУВАЊЕ НА СИСТЕМОТ ЗА СУБВЕНЦИИ ВО ЗЕМЈОДЕЛСТВОТО.** Субвенционирањето на земјоделското производство да биде реструктурирано во насока на поддршка

на квалитетот и на развојот, односно од социјална субвенциите да бидат претворени во развојна компонента (smart subsidies). Да се разгледа можноста субвенции во земјоделството да се даваат за произведен производ, наместо за земјиште што се обработува.

- о Генералната тенденција треба да биде земјоделското земјиште да не се пренаменува, туку да се користи само за таа намена.
- о Земјоделскиот сектор и прехранбената индустрија да не бидат изоставени од програмите за кредитирање под поволни услови; да и' се даде приоритет на исплатата на заостанатите обврски од националните програми за поддршка на земјоделството и на руралниот развој и да се зголемат нефинансиските форми на поддршка (совет, едукација, пренос на know how). Се разбира, секој може да рече дека прехранбената индустрија поминала добро во кризата, но секоја подлабока анализа покажува дека, на среден рок, развојната компонента може сериозно да биде доведена во прашање.
- о Обезбедување поддршка за производителите на земјоделски производи со создавање сопствен семенски материјал.
- о Пакети за опремување на надлежните лаборатории со опрема, со реагенси и со соодветни тестови за проверка на евентуална заразеност со COVID 19 на сите домашно произведени, а особено увезени прехранбени производи од животинско потекло – непреработени, преработени, свежи или замрзнати, вклучувајќи ги и морските плодови, како и пакувањето во кое се наоѓаат. Ова е од причина што веќе во светот беше потенцирана опасноста од опстанок на вирусот во овие производи, дури и во замрзнатите, како и на пакувањата на производите доколку со нив ракувале заразени единки.
- **Преиспитување на мораториумите кај градежништвото.** Еден од главните мотори на македонската економија во изминатата деценија е секторот градежништво. Оттука, важно е да се преиспитаат сите околности што ја ограничуваат економската активност на овој сектор.

Извозници

- **Во доменот на надворешно-трговската размена може да се размисли за мерките што ги сугерира Светската банка** во документот „Редовен економски извештај за Западен Балкан“, бр. 17/пролет 2020, посветен на трговијата. Тие можат да дадат придонес во ублажувањето на последиците од кризата врз надворешно-трговскиот сектор.
  - о Суспендирање на царините за клучните медицински и санитарни производи.
  - о Намалување на царините за прехранбените производи што се дефицитарни на домашниот пазар и што не можат да се обезбедат од домашните производители, како и за медицинските материјали.
  - о Намалување на увозните и на извозните давачки.
  - о Поедноставување или укинување на непотребните административни процедури и пречки и рационализирање на трговските процедури.
  - о Унапредување на концептот на т.н. зелена лента, кој преку коридори и преку соодветно оспособени гранични премини треба да го олесни и да го забрза протокот на стоки, особено на прехранбени производи и на медицински материјали, со доследно спроведување на сите мерки за безбедност во трговијата со стоки.
- **Потребно е да им се даде поддршка на компаниите извозници.** Имајќи го предвид суштинското значење на извозот за нашата економија, неопходно е да се дизајнираат и да се преземат мерки за помош на извозно ориентираните компании, со цел во одреден временски период да ги одржат капацитетите и вработените, особено за компаниите кои не се дел од големи странски групации и кои мора со многу ограничени ресурси да се борат сами на странските пазари. Тука мерките може да се движат во следниот дијапазон.
  - о Ликвидносна поддршка за дел од компаниите кои времено може да останат/се останати без обновени договори за работа. Поддршка за извозните компании може да се обезбеди и преку грантови и преку бескаматни заеми.
  - о Фискална поддршка за овие компании.

о Да се разгледаат сите можности за вклучување на овие компании во јавните набавки и/или во новоотворените проекти од страна на државата, во рамки на реализацијата на планираните капитални инвестиции.

• **Да се воведат механизми за поттикнување на нето-извозот и на додадената вредност.** Воведувањето вакво механизам ја релативизира номиналната големина на самиот извоз и во преден план ги става ефектите што ги продуцира тој извоз за домашната економија. Со поттикнувањето на компаниите, кое е во корелација со остварениот нето-извоз и со креираната додадена вредност, се создава мотивирачки елемент за насочување на инвестициите на приватниот сектор кон активности што во поголем обем се потпираат на домашни ресурси (работна сила, суровини, знаење, технологија). Покрај домашните компании, ваквиот механизам би ги поттикнал и компаниите што се странски директни инвестиции во земјава да користат повеќе домашни ресурси, покрај работната сила. Користењето на механизмот на подолг рок ќе доведе и до реструктурирање на домашната економија, како од аспект на факторите што го генерираат растот така и во поглед на домицилноста на тие фактори, со севкупно поголем позитивен ефект врз целата економија.

• **Да се утврди статусот на разновидните договори на државата во врска со надворешната трговија.** Притоа, нашата земја треба максимално да ја искористи можноста што ја дава паневромедитеранската дијагонална кумулација, што за Македонија важи во целост од мај 2020 година.

• **Да се направат напори за помош од државата за изнаоѓање алтернативни извозни пазари,** со кои извозно ориентираните компании ќе го диверзифицираат ризикот поврзан со продолжување на кризата во Европа, а и во периодот на постковид 19. Досегашните искуства во таа насока не се со убедлив резултат. Импулс би можело да даде интензивирањето на економската дипломатија. Влезот на нови извозни пазари дел од компаниите можат да го прават и самите кога би биле во позиција навремено и во целост да ги наплатат своите побарувања од јавниот сектор.

Јавни финансии

• **Околностите наметнуваат потреба од приоритизирање при водењето на јавните финансии.** Општата економска ситуација ја засилува потребата на стопанството од државна поддршка, што, пак, влијае врз силен раст на буџетските расходи. Односот на намалени буџетски приходи, а зголемени буџетски расходи ги зголемува дефицитното финансирање и јавниот долг. Доколку не се случи брз пресврт во решавањето со пандемијата, се создаваат предуслови за среднорочна состојба статус кво на негативен раст на македонската економија. Сериозно треба да се размисли и да се проанализира дали имаме доволно капацитет и ресурси за државна поддршка на буквално сите засегнати гранки, вклучително и некои неесенцијални услуги.

о Потребно е апсолутно рационализирање на робусните буџетски расходи и нивно пренасочување кон поддршка на јавното здравство, приватниот сектор, извозот и инфраструктурните расходи.

о Кај јавните набавки треба соодветно да се почитуваат домашните компании.

о Можат да се применат и одредени даночни олеснувања за новите компании. На пример, ослободување од данок на добивка и од данок на личен доход за секоја нова микрокомпанија и мала компанија во траење од 5 години, а новите средни и големи компании кои ќе вработат повеќе од 100 лица да бидат ослободени од данок на добивка и од данок на личен доход за период од 10 години.

о Треба да се воведат „полициски час“ за вработувања во јавниот сектор.

о!!!!Потребно е задолжително воспоставување фискален совет, советодавно и надзорно тело врз собирањето и врз трошењето на фискалните приходи и расходи, но и врз задолжувањето на државата.

о На државно ниво да се обезбедат средства за ваучери за купување компјутерска опрема за студенти и за ученици и посебни поволности за купување втор или трет уред од овој вид во домаќинствата, а за најранливите категории опремата да биде бесплатна. Пазарниот инспекторат да врши контрола врз малопродажните цени на

компјутерската опрема потребна за изведување настава, заради заштита на правата на потрошувачите од несоодветна ценовна политика во малопродажбата, односно од зголемување на цените без никакви промени во трошоците за набавка.

• **Постигнување општествен консензус за плафонот на јавниот долг на земјата**, со цел тој да се направи одржлив на среден и на долг рок. Само на тој начин државата нема да ја изгуби способноста за поддршка на економијата и на граѓаните во услови кога е познато дека кризата ќе трае, а економските последици ќе се чувствуваат во наредните години. Од аспект на намената на средствата за кои државата се задолжува, тие треба да се насочат кон дејности што ќе ги зголемат економските активности во постковид 19 периодот. Од аспект на изворите на финансирање, во постојните услови треба да се оптимизира комбинацијата на користење домашни и странски извори на финансирање на јавниот долг, преку максимизирано користење најпрвин на домашните извори. Така се намалува вкупниот трошок од задолжувањето, а со тоа и потенцијалниот иден товар врз приватниот сектор за прибирање пари за отплата на долгот. Индиректно поврзано со прашањето за прифатливата висина на јавниот долг, постојната криза е шанса конечно да се отворат крупните прашања на континуирано растечкиот трансфер од централниот буџет кон Фондот за ПИОМ (прашањето за неговата финансиска одржливост), прашањето за оптимизација на јавниот сектор (интеграција или укинување на некои институции), со цел да се направат буџетски заштеди, прашањето за воведување стандарди во работењето на јавниот сектор итн.

• **Воведување механизам за оцена и за известување на ефектите од таргетираните реформи**. Во своето работење Владата алоцира и употребува дел од буџетските средства за реформи во одредени таргетираните области. Обично се работи за реформи кои се на период подолг од една година. Она што недостига е објективна анализа на ефектите од реализацијата на таквите таргетираните реформи и нивна комуникација со јавноста. Само на тој начин јавноста ќе може да оцени дали буџетските средства биле ефикасно употребени и посакуваните ефекти постигнати. Така ќе се знае дали и колку одредена таргетирана реформа треба да продолжи итн.

Системски прашања

• **Веднаш треба да се почне со конципирање стратегија за долгорочен економски, одржлив развој на државата**, но не како наративен документ, туку како документ со конкретни решенија, рокови, носители и со извори на финансирање. Процесот треба да биде максимално инклузивен и во нејзиното конципирање треба да има учесници од сите заинтересирани страни.

• **Потреба од неопходно одржување попис**. Технички гледано, пописот е само статистичка операција, но суштински гледано тој претставува сериозен извор на релевантни информации, важни за економијата и за приватниот бизнис-сектор. Тоа се важни информации за потребите од креирање соодветни економски политики, но истовремено и важни информации за носењето бизнис-одлуки. Иако реализирањето на пописот е прашање што е присутно во јавноста, за пописот се зборува и тој се најавува, недостигаат информации дека на тој план се прават потребните подготвителни активности за да бидеме сигурни дека пописот навистина и ќе се реализира во 2021 година, во согласност со најавите.

• **Потреба од интензивирање на процесот на децентрализација**. Концентрацијата на огромен дел од економската активност во Скопје е последица на повеќедеценискиот процес на миграција на луѓето и на бизнисите од внатрешноста на земјата кон главниот град. Со текот на времето, ваквиот тренд креира перцепција дека регионите во внатрешноста на земјата не се важни, врз основа на што и се дефинира таков однос кон нив. Следствено, неопходно е да се прекине ваквиот тренд и да се пренасочи во обратна насока. За таа цел, потребно е да се овозможи соодветна финансиска основа и поддршка за внатрешноста на земјата. Оттаму, неопходно е суштинско интензивирање на процесот на децентрализација.

• **Целосно напуштање на популизмот во водењето на економските политики**. Популизмот во економските политики, иако навидум на краток рок произведува позитивни економски ефекти, во суштина ја подјадува и ја загрозува долгорочната економска иднина. Затоа е неопходно напуштање на популизмот и ориентација кон долгорочно одржливи економски политики.

• **Суштинско реорганизирање на образовниот процес во земјата, на сите нивоа, со ефективно вклучување на сите заинтересирани страни.**

Се работи за прашање од кое зависат конкурентноста на македонската економија и нејзиниот долгорочен опстанок. Со прагматичен пристап, преку храбро воведување разновидни механизми, може да се дојде до решенија кои на завршените средношколци и на дипломираните студенти ќе им овозможат брзо вработување, на приватниот сектор ќе му овозможат задоволување на потребата од квалитетна работна сила, а државата ќе обезбеди соодветен резултат за вложените јавни средства во секторот образование.

• **Силен и бескомпромисен фокус од надлежните државни органи за решавање на прашањето на сивата економија.** Даночната евазија го поткопува економскиот систем, прави длабока дисторзија и овозможува нелојална конкуренција. Затоа треба ургентно и во континуитет да се испита преземањето соодветни мерки, како што се намалувањето на максималниот износ за плаќање готовински трансакции, дигитализацијата, поттикнувањето безготовинско плаќање, диференцираните мерки за одделни видови бизниси и за големината на бизнисот итн.

• **Неопходна е реформа на јавната администрација.** Во крајна линија, тоа е прашање со директни последици врз конкурентноста на бизнис-секторот затоа што степенот на ефикасност на јавната администрација има последици врз поставеноста на даночната политика, а таа натаму влијание врз расходите на компаниите и врз нивната конкурентност. Оттаму, потребно е суштинско подобрување на ефикасноста на јавната администрација и воведување механизми за нејзина мерливост.

• **Постои потреба од континуирано следење на последиците од примената на Законот за работни односи заради негово натамошно оптимизирање.** Некогаш потребата од реакција е поврзана со прашањата иницирани од конкретни актуелни ситуации, како што е пандемијата COVID 19, а некогаш е поврзана со системското уредување на трудот и капиталот во економските односи.

• **Подобрување на транспарентноста на институциите.** Треба да престане носењето одлуки и закони по скратена постапка. Треба да се обезбеди целосна суштинска ефективност на системот ЕНЕР, со навремено објавување на сите предлог-регулативи. Сето ова ќе овозможи уште подобра комуникација, преку Комората, меѓу дизајнерите на економските политики и бизнис-секторот.

• **Ревизија на постојната регулатива за царинска тарифа,** со цел нејзино модернизирање и подобро усогласување со потребите на бизнис-секторот, во насока на создавање предуслови за негова подолгорочно одржлива конкурентност и за привлекување нови, странски, директни инвестиции. Се работи за огромен зафат, кој бара долгорочен ангажман, но може во континуитет да се реализира и постепено да се материјализира со промени во царинската тарифа. За потребите на оваа активност, во Комората ќе биде формиран соодветен тим, во кој ќе бидат вклучени вработени во Комората, претставници од бизнис-заедницата, но и релевантни лица надвор од Комората.

• **Ангажман на Комората околу воспоставувањето ефикасен механизам во поглед на парафискалните давачки.** Тоа значи креирање соодветен регистар на сите давачки од тој тип, преоцена на потребата од сите постојни парафискални давачки во рамки на регистарот и воспоставување механизам за контрола/одобрување на евентуално воведување нови давачки. И за оваа активност Комората ќе креира тим од соодветни претставници, како од вработени во Комората така и од надворешни експерти.

• **„Отворање на процесот на затворање“ дел од регулаторните тела.** Потребно е да се преиспита неопходноста од нивното постоење и вреднување на досегашните ефекти. Тоа треба да се направи во насока на натамошна либерализација на пазарот и департизација на регулаторните тела, за кои ќе се оцени дека треба да продолжат да работат.

• **Воведување финансиски поттик за дигитализација,** преку намалување на данокот на добивка, процентуално, на структурата на приходите кои потекнуваат од електронската продажба. Ова е малку покомплексна мерка, но на крајот на годината би била дополнителна награда за сите фирми кои мигрирале електронски, а и делумна компензација за нивните трошоци поврзани со миграцијата електронски. Со тоа се поддржува здравиот економски сектор, кој ќе функционира без оглед на тоа кој бран на пандемијата е во тек.

• **Суштинска реформа на Развојната банка.** Државата треба јасно и прецизно да ги дефинира своите очекувања од Развојната банка, како и нејзиното место и улога во економскиот систем. Доколку целта е таа да ја врши истата лепеза активности како и другите слични државни развојни банки, и тоа во потребниот обем, тогаш неопходно е државата соодветно да ја докапитализира Развојната банка и да создаде предуслови за да може да се реализираат активностите.

Заклучок

Наодите содржани во овој документ претставуваат основа за идното дејствување на Комората. Врз основа на оцените за тековната состојба на македонската економија и на очекувањата за наредниот период, Комората со овој документ ги одредува насоките на дејствување и конкретните чекори што треба да се преземат во текот на 2021 година. Притоа, во време на рестрикции, а ќе ги има уште во земјава, фокусот на компаниите и на Комората ќе биде врз она што може да се направи, а не врз она што не може да се направи.

Никогаш во економијата нема финални рецепти, особено со оглед на фактот што никој во светот нема претходно искуство во справување со криза од ваков тип. Но тоа што е очигледно и што може да се направи треба да се направи без одложување.

Македонската економија во тековниот период
и во постковид 19 периодот

